

# El Consell de Cent i les institucions eclesiàstiques: cap a una visió comprensiva

Nikolas Jaspert\*

Quan el metge, humanista i viatger alemany Hieronymus Müntzer visità Barcelona l'any 1494 va pujar a una torre de la catedral per comprovar les dimensions i la topografia de la ciutat. Elogià tot el que veia, però ressaltà especialment el gran nombre d'esglésies (més de trenta segons els seus comptes).<sup>1</sup> Encara avui, més de cinc-cents anys després de la visita de Müntzer, i malgrat les destruccions i les pèrdues dels segles XIX i XX, Barcelona manté un nombre important d'edificis eclesiàstics medievals:<sup>2</sup> la catedral i algunes esglésies parroquials,<sup>3</sup> el monestir de Jonqueres,<sup>4</sup> els monestirs benedictins de Sant Pau del

\* Universitt Erlangen-Nürnberg (Alemanya). Dono les gràcies a l'amic Pere Ortí pel seu ajut i pels suggestius comentaris durant la redacció d'aquest treball.

1. *"Ascendebam turrim eius [sc. la catedral] altissimam, ubi tamquam ex specula diligentissime situm loci et civitatis vidi. O quam admirabile spectaculum! Habet civitas intra se et extra muros in duabus leucis plus quam 30 monasteria fratrum et sanctimonialium"* (Ludwig PFANDL, «Itinerarium Hispanicum Hieronymi Monetariorum 1494-1495», *Revue Hispanique*, 48 (1920), pg. 6-7). Klaus Herbers de la Universitt d'Erlangen (Alemanya) està preparant una edició crítica d'aquest interessant text.
2. Vegeu tres visions generals a: «Barcelonne», *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclsiastiques*, Paris, 1932, vol. VI, col. 692-702; Josep BAUCELLS I REIG, «Els monestirs del bisbat de Barcelona durant el pontificat de Ponç de Gualba (1303-1334)», dins *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català (Sant Joan de les Abadesses 1972)*, Abadia de Poblet (Scriptorium Populeti, 7 i 9), 1972, vol. I, pg. 65-199; A. PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, vol. 20 (*El Barcelons, el Baix Llobregat, el Maresme*), pg. 154-262.
3. R. SORIANO, *Apuntes para la monograf de la Catedral*, Barcelona, 1892; Josep BAUCELLS I REIG, «La Pia Almoina de Barcelona. Origen y desarrollo», dins Manuel RIU RIU (dir.), *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, Barcelona, CSIC (*Anuario de Estudios Medievales*. Anejos, 9 i 11) 1980, vol. I, pg. 73-136; PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El Barcelons...*), pg. 154-184 i els treballs citats en la nota 86.
4. Mercè COSTA, «Les dames nobles de Jonqueres», dins *II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català (Sant Joan de les Abadesses 1972)*, Abadia de Poblet (Scriptorium Populeti, 7 i 9), 1972, vol. II, pàg. 253-309; M. P. IBNEZ LERIA, «La fundación y primera època del monasterio

Camp<sup>5</sup> i de Sant Pere de les Puelles,<sup>6</sup> els convents de canonges agustins de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp<sup>7</sup> i, finalment, la capella-hospital d'en Marcús.<sup>8</sup> El nombre s'eleva substancialment si afegim els edificis desapareguts i els modernitzats, com ara el priorat de monges cistercenques de Valldonzella i les cases dels ordes militars de Sant Joan i del Temple,<sup>9</sup> i, sobretot, els convents dels

- de Jonquieres, 1212-1389», *Anuario de Estudios Medievales*, 11 (1981), pàg. 363-379; Francina SOLSONA CLIMENT, «El monestir de Santa Maria de Jonquieres (Barcelona) durant la lloc-tinència de Joan d'Anjou, duc de Lorena, 1467 a 1470», *Medievalia*, 8 (1988), pàg. 313-327.
5. A. FEU i J. MONTFORT, *Estudi històric, artístic i arquitectònic del monestir de Sant Pau del Camp*, Barcelona, 1902; Aurelio CAPMANY, *La iglesia de San Pablo del Campo de Barcelona*, Barcelona, 1931; D. DALMASES I PONS, «Bibliografía sobre Sant Pau del Camp, de Barcelona. Aproximació a la seva fundació», *Lambard*, 5 (1989-1991), pàg. 89-113; PLADEVALL i FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El Barcelonès...*), pàg. 213-229; Josefina MUTGE i VIVES, «Documents sobre el monestir de Sant Pau del Camp, de Barcelona (segles XIII-XIV)», *Estudis Castellonencs*, 6 (1994-1995), *Miscel·lània d'Estudis dedicats a la memòria del professor Josep Trenchs i Òdena*, vol. II, pàg. 943-954.
  6. A. PAULÍ MELÉNDEZ, *El real monasterio de San Pedro de las Puellas de Barcelona*, Barcelona, 1945; Montserrat CABRÉ i PAIRET, *El monacat femení a la Barcelona de l'alta edat mitjana: Sant Pere de les Puel·les, segles X-XI*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, [memòria de llicenciatura]; PLADEVALL i FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El Barcelonès...*), pàg. 204-213; Linda MCMILLIN, «Gender and Monastic Autonomy in Thirteenth-Century Barcelona: Abbess vs. Bishop», *Journal of Medieval History*, 18 (1992), pàg. 267-278.
  7. Aurelio CAPMANY, *La iglesia de Santa Ana de Barcelona*, Barcelona, 1929; Lluís FELIU, «Ceremònies de Setmana Santa al monestir de Santa Anna de Barcelona», *Vida Cristiana*, 18 (1930), pàg. 197-201; Lluís FELIU, «Els perdons de Santa Anna», *Vida Cristiana*, 19 (1931), pàg. 167-171; Lluís FELIU, «El monestir dels Frares de la Penitència de Jesucrist de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 11 (1934), pàg. 45-59; Lluís FELIU, «L'Hospital de Santa Eulàlia del Camp», dins *Miscel·lània Finke d'història i cultura catalana*, Barcelona, 1935, pàg. 291-306; Jesús ALTURO i PERUCHO, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200: aproximació històrica-lingüística*, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i Documents 8-10), 1985, 3 vol.; Nikolas JASPERT, *Stift und Stadt. Das Heiliggrabpriorat von Santa Anna und das Regularkanonikerstift Santa Eulàlia del Camp im mittelalterlichen Barcelona, 1145-1423*, Berlin (Berliner historische Studien, 24; Ordensstudien, X), 1996.
  8. David DALMASES, «La capella d'en Marcús, els antecedents del seu fundador i l'advocació a la Mare de Déu de la Gràcia», *Lambard*, 6 (1994), pàg. 113-159. Sobre els hospitals medievals de Barcelona, vegeu J. M. ROCA, *Ordinaciones del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (1417)*, Barcelona, 1920, sobre Santa Eulàlia, vegeu pàg. 36-37; Frederic UDINA MARTORELL, «Els precedents de l'Hospital de Santa Creu», dins J. CAPMANY (dir.), *L'Hospital de Santa Creu i de Sant Pau*, Barcelona 1971, pàg. 15-23; Uta LINDGREN, *Bedürftigkeit, Armut, Not. Studien zur spätmittelalterlichen Sozialgeschichte Barcelonas*, Münster (Spanische Forschungen der Goerres-Gesellschaft, 2. Reihe 18), 1980, pàg. 14-137; A. PÉREZ SANTAMARÍA, «El hospital de San Lázaro o Casa dels Malalts o Masells», dins RIU RIU (dir.), *La pobreza...*, vol. II, pàg. 77-116; PLADEVALL i FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El Barcelonès...*), pàg. 229-233; Anna CASTELLANO i TRESSERRA, «L'església de Sant Llàtzer i l'hospital de leprosos de Barcelona a través de la documentació històrica», *Lambard*, 6 (1991-1993), pàg. 41-50. Vegeu un breu resum sobre les institucions caritatives de la Catalunya medieval a John W. BRODMAN, «The Origins of Hospitalierism in Medieval Catalonia», dins Larry SIMON (dir.), *Iberia and the Mediterranean World in the Middle Ages, Studies in Honour of Robert I. Burns*, Leiden/New York/Köln, 1995, vol. I (*Proceedings from Kalamazoo*), pàg. 290-302.
  9. Antonio PAULÍ MELÉNDEZ, *Santa Maria de Valldonzella*, Barcelona, 1972; Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Miscel·lània de notes històriques del monestir de Valldonzella», *Estudis Cistercencs*, 12 (1976), pàg. 1-122; PLADEVALL i FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El*

mendicants: els dels franciscans i l'important edifici de Santa Caterina dels dominicans, però també les cases dels carmelitans, dels mercedaris i dels ermitans de Sant Agustí, sense oblidar els edificis dels segons ordes, és a dir, els convents femenins dels ordes mendicants.<sup>10</sup> Finalment, un repàs a les institucions eclesiàstiques de la Ciutat Comtal hauria d'incloure també les cases d'homes i de dones *semireligiosos*, com ara els beguins i, especialment, les beguines.<sup>11</sup> Només aquesta ullada general dóna ja una idea de la densitat de la xarxa eclesiàstica barcelonina medieval, però, malgrat la seva importància –o potser precisament per això–, ens manca encara una visió de conjunt moderna de les institucions eclesiàstiques i de les seves relacions amb el Consell de Cent.

Aquest buit es pot explicar tant per raons hermenèutiques com per tradicions historiogràfiques. Així, els autors eclesiàstics tenien un interès natural a remarcar les diferències entre el seu estament i el món laic, mentre que la historiografia burgesa del segle XIX –i, fins i tot, la del XX– tendia a veure les relacions medievals entre la ciutat i l'Església des del punt de vista de la seva pròpia època:

*Barcelonès...*), pàg. 238-239. Hospitalers: Antonio PAULÍ MELÉNDEZ, *El Real Monasterio de Ntra. Sra. de Alguaire y San Juan de Jerusalén de Barcelona, 1250-1950*, Barcelona, 1951; Agustí DURAN I SANPERE, «L'església de S. Joan de Jerusalem de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 34 (1961), pàg. 141-196. Templers: Joan FUGUET I SANS, «Els templers de Barcelona», *L'Avenç*, 133 (1990), pàg. 6-15; PLADEVALL I FONT (dir.), *Catalunya romànica*, vol. 20 (*El Barcelonès...*), pàg. 233-236; Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Els Templers catalans: de la rosa a la creu*, Lleida (Els Ordes militars, 4), 1996, pàg. 273-275.

10. Sobre els dominicans: Lesmes ALCALDE, «El *Liber Anniversariorum* del antiguo convento de Santa Catalina de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 12 (1936), pàg. 519-539; Joan BASSEGODA NONELL, «El convento de Santa Catalina de Barcelona de la Orden de Predicadores», dins *De Re Restauratoria*, Barcelona (3r Curso de Conservación y Restauración de Monumentos y Ambientes), 1972, vol. I, pàg. 49-91. Sobre els franciscans: Josep BAUCELLS I REIG, «Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona: Los franciscanos de la diócesis de Barcelona en los siglos XIII y XIV», *Archivo Iberoamericano*, 40 (1980), pàg. 339-381; Jill R. WEBSTER, «Dos siglos de franciscanismo en Cataluña: el convento de San Francisco de Barcelona durante los siglos XIII y XIV», *Archivo Iberoamericano*, 41 (1981), pàg. 223-256; Jill WEBSTER, *Els Menorets*, Toronto (Studies and Texts, 114), 1993, pàg. 25-26, 158-161; 247-253 i 372-374. Sobre els frares del sac, que es fusionaren amb els canonges de Santa Eulàlia del Camp l'any 1293: JASPRT, *Stift und Stadt...*, pàg. 107-111, i Robert I. BURNS, «The Friars of the Sack in Barcelona: financial and pastoral profile», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pàg. 419-436. Sobre els carmelites: Jill WEBSTER, «The Barcelona Carmelite Archives before 1348», *Analecta sacra Tarraconensia*, 65 (1991), pàg. 141-211; Jill WEBSTER, *Carmel in medieval Catalonia*, Leiden (The Medieval Mediterranean, 23), 1999. Sobre els mercedaris: James W. BRODMAN, *Ransoming Captives in Crusader Spain, The Order of Merced on the Christian - Islamic Frontier*, Philadelphia, 1986; James W. BRODMAN, «Fable and royal power: the origins of the Mercedarian foundation story», *Journal of Medieval History*, 25 (1999), pàg. 229-241.

11. Sobre les penedides catalanes, vegeu Antonio PAULÍ MELÉNDEZ, *El monasterio de religiosas de Santa Maria Magdalena, vulgo 'Arrepentidas', fundado y protegido por el municipio barcelonés. Notas históricas*, Barcelona, 1942; Elena BOTINAS i Julia CABAILEIRO, «Formes d'espiritualitat femenina autònoma a l'Edat Mitjana: alguns exemples», *Finestrelles*, 5 (1993), pàg. 141-155. Cfr. l'exemple de Perpinyà, L. L. OTIS, «Prostitution and Repentance in Late Medieval Perpignan», dins Julius KIRSHNER i Susan F. WEMPLE (dir.), *Women in the Medieval World. Essays in Honour of John H. Mundy*, Oxford/New York, 1985, pàg. 137-161. Sobre el tema en general, vegeu Peter SCHUSTER, «Sünde und Vergebung. Integrationshilfen für reumütige Prostituierte im Mittelalter», *Zeitschrift für Historische Forschung*, 21 (1994), pàg. 145-170.

una societat moderna i emancipada buscava els seus antecessors medievals, i els trobava en els grups dirigents dels segles XIII i XIV. No sorprèn llavors llegir que els ciutadans, en general, i els consellers, en particular, formaven un “*bresol dels mohiments reformistes y avançats*” contra les diverses formes d’opressió, entre les quals hi havia la de l’Església.<sup>12</sup> A aquest concepte liberal burgès es va afegir un segon que remarca més l’antagonisme social entre el poder econòmic i polític de l’Església, d’una banda, i el poble, d’una altra, antagonisme que es va expressar en un marcat ‘*anticlericalisme popular*’. Vist des d’aquest angle, els diferents avalots contra eclesiàstics i els seus edificis semblen constatar el que tothom ja sap: que el món medieval estava netament dividit entre el sector clerical, d’una banda, i el laic, de l’altra.

Ara bé, una part important de la recerca històrica dels últims anys està remarcant justament el contrari. D’una banda, s’han investigat intensament els forts lligams entre les institucions eclesiàstiques, sobretot les de caràcter mendicant, i els ciutadans i les seves institucions polítiques. D’una altra, s’ha intentat descobrir les bases religioses i espirituals més àmplies de la ciutat medieval en general. Fins i tot s’ha arribat a definir la societat urbana com una comunitat sacra de tots els fidels, una *universitas* o *communitas fidelium*, basada en fonaments religiosos i unida per aquests mateixos fonaments. Els nous estudis espanyols, anglesos, alemanys, italians i francesos sobre la “*fiesta cívica*”,<sup>13</sup> la “*civic ritual*”,<sup>14</sup>

12. Un bon exemple d’aquesta visió historiogràfica són els valuosos treballs de Francesc Carreras i Candi, per exemple: *Notes sobre los orígens de la enfiiteusis en lo territori de Barcelona*, Barcelona, 1910 (la citació del text és a la pàg. 73); *Geografía General de Catalunya: Barcelona*, Barcelona, s.d. [1916]; «Idea de l’avenç urbà de Catalunya al segle XIV», dins *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia, 1923, vol. I, pàg. 165-228; M. Rosa BULTÓ BLAJOT, «Francisco Carreras i Candi: Notas biográficas y bibliografía de un gran historiador», *Documentos y Estudios*, 17 (1967), pàg. 7-120. Vegeu també la contribució de Ramon Grau en aquest congrés a *Barcelona Quaderns d’Història*, 5 (2001).
13. Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «La fiesta cívica: rito del poder real. Valencia, siglos XIV-XVI», dins *15º Congreso de Historia de la Corona de Aragón: El poder real en la Corona de Aragón, siglos XIV-XVI*, Jaca, 20-25 de septiembre de 1993, Zaragoza, 1996, vol. I-3, pàg. 403-419.
14. Edward MUIR, *Civic Ritual in Renaissance Venice*, Princeton, 1981; Ronald L. GRIMES, *Research in Ritual Studies: a Programmatic Essay and Bibliography*, Metuchen (New Jersey) American Theological Library Association (ATLA Bibliography Series, 14), 1985; Heide D. MARE i Anna VOS (dir.), *Urban rituals in Italy and the Netherlands: historical contrasts in the use of public space, architecture and the urban environment*, Assen, 1993; Benjamin R. MCCREE, «Unity or Division? The Social Meaning of Guild Ceremony in Urban Communities», dins Barbara HANAWALT (ed.), *City and spectacle in medieval Europe*, Minneapolis, 1994, pàg. 342-373; Ronald L. GRIMES, *Beginnings in ritual studies*, Columbia, 1995; Edward MUIR et al. (dir.), *Ritual in early modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press (New approaches to European history, 11), 1997; Andrew BROWN, «Civic rituals», *English historical review*, 112 (1997), pàg. 277-299.
15. Heinz-Dieter HEIMANN, «Städtische Feste und Feiern. Manifestationen der Sakralgemeinschaft im gesellschaftlichen Wandel», dins Ferdinand SEIBT, *Vergessene Zeiten-Mittelalter im Ruhrgebiet: Katalog zur Ausstellung im Ruhrlandmuseum Essen 26. September 1990 bis 6. Januar 1991*, 1991, vol. I, pàg. 171-176; Ernst VOLTMER, «Leben im Schutz der Heiligen. Die mittelalterliche Stadt als Kult- und Kampfgesellschaft», dins Christian MEIER (dir.), *Die okzidentale Stadt nach Max Weber. Zum Problem der Zugehörigkeit in Antike und Mittelalter*, München (Historische Zeitschrift, Beiheft 17), 1994, pàg. 213-243, especialment pàg. 234-240; Bernd HAMM, *Bürgerium und Glaube. Konturen der städtischen Reformation*, Göttingen, 1996.

la “*sakralgenossenschaftliche Einung*”,<sup>15</sup> el “*cristianesimo civico*”<sup>16</sup> o la “*Religion civique*”<sup>17</sup> han demostrat la gran importància de la religió per a l’autoconcepció i la consciència col·lectiva de les corporacions medievals, ja siguin les confraries, els gremis o el municipi. Tot això ens fa veure que és impossible deslligar la religió i els ‘professionals de la religió’, és a dir, els monjos, canonges i clergues, del món urbà.<sup>18</sup> La història de les esglésies i dels monestirs urbans es pot i s’ha d’entendre com una part integral de la història de la ciutat i dels seus grups dirigents.

També a Barcelona, l’autoconcepció del Consell –el que la recerca alemanya denomina *Selbstverständnis*– es va basar en un ideal del govern just al servei del *bonum commune* o de la *utilitas commune*, del bé comú, un ideal carregat de simbologia religiosa.<sup>19</sup> Només cal recórrer a Francesc Eiximenis,<sup>20</sup> o –si no volem acceptar la visió d’un eclesiàstic– a Jaume Safont, Pere Joan Comes o a Esteve Bruniquer,<sup>21</sup> per adonar-nos de la importància del que és sacre en la vida po-

16. Anna-Maria ORSELLI, «Vita religiosa nella città medievale italiana tra dimensione ecclesiastica e ‘cristianesimo civico’. Una esemplificazione», *Annali dell’Istituto Storico Italo-Germanico in Trento*, 7 (1981), pàg. 361-398; també dins Anna-Maria ORSELLI, *L’immaginario religioso della città medievale*, Ravenna, 1985, pàg. 357-412; Luigi CANETTI, *Gloriosa civitas: culto dei santi e società cittadina a Piacenza nel medioevo*, Bologna (Cristianesimo antico e medievale, 4), 1993, pàg. 279 i seg.; Chiara FRUGONI, *Una lontana città: sentimenti e immagini nel Medioevo*, Torino (Saggi, 651), 1983 (versió anglesa 1991); Jacques CHIFFOLEAU (ed.), *Riti e rituali nelle società medievali*, Spoleto (Collectanea, Centro di Studi sull’Alto Medioevo, 5), 1994.
17. André VAUCHEZ (ed.), *La Religion civique à l’époque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*, Roma (Collection de l’École Française de Rome, 213), 1995. Vegeu també l’estudi comparatiu de Anna BENVENUTI, «Culti civici: un confronto europeo», dins Sergio Gensini (dir.), *Vita religiosa e identità politiche: universalità e particolarismi nell’Europa del tardo Medioevo*, (Collana di studi e ricerche, Fondazione Centro di studi sulla civiltà del tardo Medioevo, 7), Ospedaletto, 1998, pàg. 181-214.
18. En general sobre el lligam entre els clergues i la seva ciutat: K. FRÖLICH, «Kirche und städtisches Verfassungsleben im Mittelalter», *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kan. Abt.*, 22 (1933), pàg. 188-287; A. SCHULTZE, «Stadtgemeinde und Kirche im Mittelalter», dins *Festschrift für Rudolf Sohm*, München/Leipzig, 1914, pàg. 105-142; Jürgen SYDOW, «Bürgerschaft und Kirche im Mittelalter. Probleme und Aufgaben der Forschung», dins Jürgen SYDOW (dir.), *Bürgerschaft und Kirche*, Sigmaringen (Stadt in der Geschichte, 7), 1980, pàg. 9-25; Brigide SCHWARZ, «Stadt und Kirche im Spätmittelalter», dins Cord MECKSEPER (dir.), *Stadt im Wandel. Kunst und Kultur des Bürgertums in Norddeutschland, 1150-1650*, Stuttgart/Bad Cannstatt, 1985, vol. IV, pàg. 63-73.
19. Wilfried EBERHARD, «Der Legitimationsbegriff des ‘gemeinen Nutzens’ im Streit zwischen Herrschaft und Genossenschaft im Spätmittelalter», dins Jörg E. FICHTE, Karl H. GÖLLER i Bernhard SCHIMMELPFENNIG (ed.), *Zusammenhänge, Einflüsse, Wirkungen: Kongreßakten zum 1. Symposium des Mediävistenverbandes in Tübingen, 1984*, Berlin, 1986, pàg. 241-254; Peter HIBST, *Utilitas publica – gemeiner Nutz – Gemeinwohl: Untersuchungen zur Idee eines politischen Leitbegriffes von der Antike bis zum späten Mittelalter*, Frankfurt am Main (Europäische Hochschulschriften, 3/497), 1991.
20. Francesc EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de Manuel Sanchis Guarner, València, 1972; *Dotzè llibre del Crestià*, edició a cura de Curt Wittlin et al., Girona, 1986, 2 vol.; *Lo Crestià: selecció*, edició a cura d’Albert Hauf, Barcelona (Les millors obres de la literatura catalana, 98), 1983.
21. Jaume SAFONT, *Dietari o Llibre de Jornades: 1411-1484*, edició a cura de Josep Maria Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i documents, 28), 1992; Pere Joan COMES, *Libre de algunes coses asanyalades succeydes en Barcelona y en altres parts (1589)*, Barcelona, 1878; Esteve Gilabert BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífichs conse-*

lítica de la Ciutat Comtal. La gran quantitat de processons, la devoció dels consellers –alguns d'ells clergues<sup>22</sup> cap a determinades esglésies, sants o relíquies i els esforços del Consell de Cent a favor de les institucions eclesiàstiques<sup>23</sup> no s'han d'entendre exclusivament com a instruments ideològics per a l'autoafirmació d'un grup social o la visualització del seu poder. També eren signes d'un concepte de la *res publica* que en reflectien els fonaments religiosos. En aquest context, les processons adquireixen una gran importància.<sup>24</sup> I, entre totes, les més importants eren –tant a escala europea<sup>25</sup> com en el cas de Barcelona<sup>26</sup> les del Corpus. Funcionaven no només com un mirall de la *universitas fidelium*<sup>27</sup> real, sinó com el reflex d'una societat ideal, i, evidentment, el municipi hi figurava d'una manera prominent. Així, els consellers no tan sols hi participaven, sinó que també promovien activament aquestes i altres processons. El famós *Llibre de les solemnitats* i el *Manual de novells ardots* del Consell de Cent són plens de notícies sobre les processons i les festivitats religioses de diferents tipus, especialment les processons de Corpus.<sup>28</sup> Òbviament un objectiu important per a la redacció d'aquestes obres va ser deixar constància de quins consellers figuraven de manera prominent en la processó. D'aquesta manera, la vida religiosa també

*llers y regiment de la ciutat de Barcelona*, edició a cura de Francesc Carreras i Candi i Bartomeu Gunyalons i Bou, Barcelona, 1912-1916, 4 vol.

22. Sobre la concessió d'Alfons el Benigne l'any 1329 que permetia als tonsurats, "*dumtamen laycaliter vixerint et incesserint*", formar part del Consell de Cent: Josefina MUTGÉ I VIVES, «Entorn a l'ocupació de càrrecs públics i de la pràctica d'oficis artesans per part dels clergues del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pàg. 821-836, especialment pàg. 832. Cfr. Antonio M. ARAGÓ i Mercè COSTA, *Privilegios reales concedidos a la ciudad de Barcelona*, Barcelona (Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, 43), 1971, pàg. 51.
23. Vegeu BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 65-147, 161-164, 186-188 i 191-210.
24. Dieter SCHELER, «Inszenierte Wirklichkeit: Spätmittelalterliche Prozessionen zwischen Obrigkeit und 'Volk'», dins *Von Aufbruch und Utopie. Perspektiven einer neuen Gesellschaftsgeschichte des Mittelalters*, a cura de Bea Lundt i Helma Reimöller, Köln/Weimar/Wien, 1992, pàg. 119-129; Andrea LÖTHER, *Prozessionen in spätmittelalterlichen Städten. Politische Partizipation, obrigkeitliche Inszenierung, städtische Einheit*, Köln/Weimar/Wien (Norm und Struktur, 12), 1999. Sobre les celebracions públiques per la mort dels comtes reis, vegeu Flocel SABATÉ, *Lo senyor rei és mort*, Lleida, 1994; sobre les processons, pàg. 71-85.
25. Peter BROWE, *Die Verehrung der Eucharistie im Mittelalter*, Sinzig (Sinziger theologische Texte und Studien, 7), 1990 [edició original: München, 1933]; Gerhard MATERN, *Zur Vorgeschichte und Geschichte der Fronleichnamsprozession, besonders in Spanien*, Münster (Spanische Forschungen der Goerres-Gesellschaft, 2. Reihe, 10), 1962; Miri RUBIN, *Corpus Christi: the Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge, 1991; Miri RUBIN, «Symbolwert und Bedeutung der Fronleichnamsprozessionen», dins *Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter*, a cura de Klaus Schreiner, München, 1992, pàg. 309-318.
26. Agustín DURAN I SANPERE, *La fiesta del Corpus*, Barcelona, 1943; J. M. CASAS HOMES, «Contribución al estudio de la devoción eucarística en Cataluña hasta el siglo XV», dins *XXXV Congreso Eucarístico Internacional: la Eucaristía y la Paz*, Barcelona, 1952, vol. II, pàg. 490-496.
27. Pierre MICHAUD-QUANTIN, *Universitas. Expressions du mouvement communautaire dans le moyen-âge latin*, Paris (L'église et l'état au moyen âge, 13), 1970.
28. *Llibre de les solemnitats de Barcelona, I (1429-1546)*, edició a cura d'Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, 1930; *Manual de novells ardots, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, Barcelona 1892-1975, 28 vol., especialment: Barcelona, 1892-1894, vol. I-III. Cfr. també BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. I, pàg. 285-291.

tenia un efecte d'afirmació del poder de certs grups dirigents. Però al mateix temps eren una manifestació del lligam entre les dues esferes i de l'alt valor que els actes públics religiosos tenien per al Consell. En aquest context, caldria replantejar la interpretació de l'avalot de 1370 contra els eclesiàstics, que va esclatar perquè aquests havien negat als consellers la participació en la processó de Corpus. Va ser un acte anticlerical, revolucionari, un "*exemple d'hipersensibilitat popular*" provocat pels efectes de la pesta, com s'ha proposat?<sup>29</sup> O fou, per contra, una lluita pel domini d'un acte públic que els consellers consideraven vinculat de manera íntima tant al seu ofici com a la seva institució, una reacció violenta contra l'intent de separar els consellers del màxim símbol o de la principal visualització d'un govern just basat en el consens general?

Algunes referències del *Llibre de les solemnitats* deixen entreveure l'interès dels consellers per aquesta mena d'actes religiosos, que arriba a registrar qualsevol canvi en l'organització d'aquest tipus d'actes per petit que sigui. Així, per exemple, el 26 de juliol de 1443 es va organitzar una festa per celebrar la concòrdia firmada entre el papa Eugeni IV i Alfons el Magnànim. El Consell volia assegurar la participació de totes les institucions eclesiàstiques i la presència de totes les creus processionals, però en mancà una, i, significativament, l'escrivà del *Llibre de les solemnitats* ho va remarcar expressament: la del priorat de Santa Anna. Però, al mateix temps, explicava la raó de tal absència: el mateix dia se celebrava la festivitat de la patrona del priorat amb una festa popular pròpia, marcada pel bon menjar, la música i els joglars, i, naturalment, la creu de Santa Anna no hi podia faltar.<sup>30</sup>

Els símbols de la ciutat i les obres artístiques encarregades pels consellers són uns altres camps de la iconografia religiosa del poder que s'haurien d'incloure –i s'està començant a fer– en la recerca sobre el municipi: només cal recordar la capella municipal en la Casa de la Ciutat<sup>31</sup> o la icona d'autoafirmació corporativa medieval que és la Verge dels Consellers de Lluís Dalmau, per adonar-se de la riquesa semàntica de què disposaven els consellers.<sup>32</sup>

Deixant el camp de la teologia, la ideologia o les mentalitats –la terminologia depèn de l'enfocament metodològic i de l'interès heurístic– i, tornant a la història

29. Carme BATLLE, «Un exemple d'hipersensibilitat popular (Barcelona, Corpus 1370)», dins *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia, 1970, vol. II/2, pàg. 91-103, sobre la pesta, vegeu pàg. 92-93.

30. *Llibre de les solemnitats*..., pàg. 142: "*La creu de Santa Anna no y fou, per ço com aquest die fou festa de Santa Anna, e no pogueren lezar la esgleya*". Sobre les festivitats a Santa Anna, vegeu ADB-SA (Arxiu Diocesà de Barcelona, fons de Santa Anna), RD-1, f. 26r i RD-2, f. 28r. Cfr. JASPRT, *Stift und Stadt*..., pàg. 114.

31. Vegeu la tipologia d'Ulrich MEIER, «Vom Mythos der Republik. Formen und Funktionen spätmittelalterlicher Rathausikonographie in Deutschland und Italien», dins *Mundus in imagine: Bildersprache und Lebenswelten im Mittelalter; Festgabe für Klaus Schreiner*, a cura d'Andrea Löther, Ulrich Meier, Norbert Schnitzler, Gerd Schwerhoff i Gabriela Signori, München, 1996, pàg. 345-387 i Uwe HECKERT, *Die Ratskapelle als religiöses, politisches und Verwaltungszentrum der Ratsherrenschaft in deutschen Städten des Mittelalters*, Bielefeld, 1997. Sobre les misses celebrades en les capelles del magistrat vegeu Lucien PFLEGER, «Die Stadt- und Rats-Gottesdienste im Strassburger Münster», *Archiv für Elsäussische Kirchengeschichte*, 12 (1937), pàg. 1-56.

32. Joan MOLINA I FIGUERAS, *Arte, devoción y poder en la pintura tardogótica catalana*, Murcia, 1999, pàg. 173-228.

institucional del Consell i de les entitats eclesiàstiques, es pot afirmar que el lligam entre els dos camps va ser intens i de llarga durada. Fins al final de l'Edat Mitjana, la vida de la ciutat va estar marcada per la presència de tots tres estaments, no només pels habitants laics i no nobiliaris, com tan sovint es remarca, sinó també per la noblesa –molt especialment pel rei i la seva cort– i per l'Església.

Dit això, no cal oblidar que a tota l'Europa medieval existien molts conflictes entre l'estament laic i l'eclesiàstic, i Barcelona no en va ser cap excepció. Tant el *privilegium immunitatis*, és a dir, la franquesa d'impostos i serveis, com el *privilegium fori*, l'exempció de la jurisdicció laica, van ser dos drets eclesiàstics molt discutits i la causa de conflictes constants entre laics i clergues tant en el conjunt de l'Europa medieval com a Barcelona.<sup>33</sup> El problema es va agreujar per l'existència dels anomenats *clergues tonsurats* o *clergues conjugats*, homes de jurisdicció eclesiàstica però que desenvolupaven una vida laica, i per les discrepàncies sobre l'exercici de càrrecs públics per part dels clergues.<sup>34</sup> Més d'una vegada el bisbe de Barcelona es va queixar pel fet que les institucions laiques detenien o castigaven els clergues.<sup>35</sup> Una altra qüestió candent afectava els esclaus d'institucions eclesiàstiques acusats d'algun delictes, ja que es discutia reiteradament si havien de ser jutjats per la justícia secular.<sup>36</sup> El problema de la franquesa d'impostos i serveis també va ser la causa de disputes repetides. L'hivern de

33. Dieter DEMANDT, *Stadtherrschaft und Stadtfreiheit im Spannungsfeld von Geistlichkeit und Bürgerschaft in Mainz, 11.-15. Jahrhundert*, Wiesbaden (Geschichtliche Landeskunde, 15), 1977; Norbert HECKER, *Bettelorden und Bürgertum. Konflikt und Kooperation in deutschen Städten des Spätmittelalters*, Frankfurt am Main/Bern/Cirencester (Europäische Hochschulschriften 25; Theologie, 146), 1981; Bernd MOELLER, «Kleriker als Bürger», dins *Festschrift für Hermann Heimpel*, Göttingen (Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 36-II), 1972, vol. II, pàg. 195-225; W. HEITZENRÖDER, *Reichsstädte und Kirche in der Wetterau. Der Einfluß des städtischen Rates auf die geistlichen Institutionen vor der Reformation*, Frankfurt am Main (Studien zur Frankfurter Geschichte, 16), 1982, pàg. 70-155. Sobre conflictes contemporanis en altres països: WILFRIED EHBRECHT, «Stadtkonflikte um 1300. Überlegungen zu einer Typologie», dins *Schicht, Protest, Revolution in Braunschweig: 1292 bis 1947/48. Beiträge zu einem Kolloquium der Technischen Universität Braunschweig vom 26. bis 28. Oktober 1992*, a cura de Birgit Pollmann, Braunschweig, 1994, pàg. 11-26; SABATÉ, «L'Església secular catalana al segle XIV: la conflictiva relació social», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pàg. 757-788.

34. SABATÉ, «L'Església secular catalana...», pàg. 759-764; MUTGÉ I VIVES, «Entorn a l'ocupació...»; Josefina MUTGÉ I VIVES, «Sociedad laica y sociedad eclesiástica en Cataluña (siglo XIV). Aportación a su estudio», dins *Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros*, Zaragoza (Aragón en la Edad Media, 14-15), 1999, 2 vol., pàg. 1185-1197.

35. ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), Registre Communium XXXXIII (1387-1391), f. 1v (còpia d'un judici del 31 de maig de 1357); f. 51r-52v (14 de gener de 1388). Però vegeu també la queixa del rei sobre les condemnes de laics per part d'eclesiàstics: ADB, Jaume CARESMAR, *Resumen de títulos de la Mensa Episcopal*, f. 2r (25 d'octubre de 1351). En general sobre el *privilegium fori* en la Corona catalano-aragonesa, assegurada al clergat explícitament per Jaume I: Johannes FRIED, «Beobachtungen zur Rezeption des Dekretalenrechts in Aragon», dins *Proceedings of the Eighth International Congress of Medieval Canon Law*, Roma (Monumenta Iuris Canonici. Series C, Subsidia, 9), 1992, pàg. 505-520, especialment pàg. 515-517.

36. ADB, Registre Communium, XXXI (1369-1371), f. 24r-27r, 36r-37v i 116r; ADB, CARESMAR, *Resumen de títulos...*, f. 4r (6 de novembre de 1400). Sobre els esclaus barcelonins vegeu: Roser SALICRÚ I LLUCH, *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV: l'assegurança contra les fugues*, Barcelona, CSIC (*Anuario de Estudios Medievales*. Anejo, 34), Barcelona 1998.



1326-1327, els clergues de Barcelona van ser expulsats de la ciutat, probablement per la seva negativa a contribuir al finançament del pont sobre el Llobregat,<sup>37</sup> i, fins més enllà de finals de l'Edat Mitjana, es va discutir la qüestió de si havien de pagar impostos sobre el consum d'aliments.<sup>38</sup> Tant aquí com en la disputa sobre l'obligació dels eclesiàstics a contribuir a la construcció de la muralla,<sup>39</sup> el clergat notava el poder creixent del municipi i la pressió dels sobirans.<sup>40</sup> A vegades, les discrepàncies arribaven a extrems perillosos: les fonts contenen bastants notícies sobre actes violents dels laics contra els eclesiàstics, com la famosa *guerra del lluíisme*, un conflicte que es va allargar des del 1304 fins al 1310. L'Església, en canvi, va procurar defensar els seus privilegis amb tots els mitjans de què disposava. L'excomunicació i l'interdicte van ser les seves armes més temudes –sobretot perquè provocaven que els cossos dels morts quedessin sense sebollir en terra sagrada–, i van ser aplicades repetidament durant els segles XIV i XV.<sup>41</sup> Una de les bases jurídiques més importants per a les actuacions eclesiàstiques, en canvi, van ser els canons aprovats pel Concili Provincial Tarraconense,

37. Pere ORTÍ I GOST, «El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (1992), pàg. 377-423, especialment la pàg. 414, núm. 95. *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 159. Es conserva una procura feta pels canonges reunits fora de la ciutat a dos frares per representar els seus interessos contra les *iniurias* del Consell davant de l'arquebisbe: *ADB*, Registre Communium, IV (1325-30), f. 40v. Carta del papa Joan XXII a Jaume II a favor dels clergues: *Documenta selecta mutuas civitatis arago-catalaunicae et ecclesiae relationes illustrantia*, edició a cura de Johannes Vincke, Barcelona, 1936, núm. 435.

38. BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 159-174 i vol. V, pàg. 150. Vegeu J. BROUSOLLE, «Les impositions municipales de Barcelone de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna*, 5 (1955), pàg. 1-164, especialment pàg. 140-141; MUTGÉ I VIVES, «Sociedad laica y sociedad eclesiástica...», pàg. 1194-1197. Jaume DANTÍ I RIU, «La hacienda municipal y las exenciones fiscales en Catalunya. El conflicto entre el Consejo de Ciento y los eclesiásticos en Barcelona en los siglos XVI y XVII», dins *V reunión científica, Asociación Española de Historia Moderna*, Cádiz, 1999, vol. II (*La administración municipal en la edad moderna*, a cura de José Manuel de Bernardo Ares), pàg. 219-228.

39. BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 160-161; *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Cancelleria, reg. 907, f. 145v-146v (5 d'octubre de 1359); Cfr. Josefinia MUTGÉ I VIVES, «Notícies i documents sobre les muralles de Barcelona a l'època de Pere el Cerimoniós», *Universitas Tarraconensis*, 10 (1991), pàg. 151-161. Conflicte que qüestionava si vassalls de l'Església havien de participar o no en la construcció de les muralles o en el pagament d'impostos: BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 161 i 164; i *ADB*, CARESMAR, *Resumen de títulos...*, f. 3r (24 de setembre de 1390). Cfr. Albert RIGAUDIÈRE, «Le financement des fortifications urbaines en France du milieu du XIVE à la fin du XVE siècle», *Revue Historique*, 273 (1985), pàg. 19-95.

40. SABATÉ, «L'Església secular catalana...», pàg. 761-762 i 779-784. Altres notícies sobre la postura crítica dels reis vers l'Església en conflictes amb laics: *Documenta selecta*, núm. 134, 165, 270, 328 i 435. En canvi, vegeu els exemples d'ajut dels sobirans vers l'Església donats per MUTGÉ I VIVES, «Sociedad laica y sociedad eclesiástica...», pàg. 1189-1192.

41. Per exemple: *ADB*, CARESMAR, *Resumen de títulos...*, f. 1v (12 de novembre de 1307); Descripció dels successos: *ACB* (Arxiu Capítular de Barcelona), Índex Caresmar 1307, núm. 4. Ja l'any 1370 el bisbe havia excomunicat els representants reials perquè volien imposar les resolucions del Consell sobre els impostos que els clergues havien de pagar sobre peix. Notícies sobre l'interdicte pronunciat l'any 1403 per una disputa sobre l'impost sobre la carn: *ADB*, Registre Communium, XXXIX (1401-1405), f. 162r-163v (22 de novembre de 1403). Igualment per a l'any 1440: BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 161.

reunit l'any 1330 (les *Constitutiones sacri concilii Tarrachone*), ampliat posteriorment per diverses constitucions sinodals.<sup>42</sup>

Per tant, hi havia molts punts de litigi, alguns dels quals no van quedar solucionats durant tota l'Edat Mitjana, que eren font d'enfrontaments entre el món laic i l'eclesiàstic. Ara bé, cal tenir presents dos fets importants quan ens apropem a aquesta problemàtica: en primer lloc, hem de ser conscients que la documentació tendeix a remarcar el que és excepcional més que el que és ordinari, la violència més que la pau,<sup>43</sup> i per tant seria completament erroni pensar que els enfrontaments més violents, recollits a les fonts, eren el punt extrem d'una situació de perpètua tensió; i, en segon lloc, cal remarcar també que encara ens manquen investigacions profundes –malgrat que la documentació per fer-les existeix– que analitzin cadascun dels casos, perquè és molt possible que quan es faci es veurà que molts no eren tan clarament enfrontaments entre dues faccions –laics contra eclesiàstics– tan netament definides com sembla. Un exemple per il·lustrar que a vegades els fronts no estaven tan nítidament marcats o definits com ens ha agradat pensar, és l'anomenada *guerra del lluíisme*.<sup>44</sup> Aquest conflicte se situa dins d'una àmplia sèrie de disputes entre clergat i laicat europeu als voltants de l'any 1300.<sup>45</sup> En el cas de Barcelona, girava entorn del percentatge del preu de venda que havia de pagar el posseïdor del domini útil quan l'alienava i del seu repartiment entre el senyor alor i els senyors mitjans en els casos en què hi havia sotsestabliments. El nivell d'aquest percentatge era d'una importància vital per als ciutadans benestants que invertien els seus béns en la renda immobiliària, i aquest fet explica per què va tenir lloc la lluita amb tanta duresa: els clergues van ser atacats, l'Església va posar l'interdicte sobre la ciutat durant un llarg període, i, fins i tot, hi van haver d'intervenir el rei i el papa.<sup>46</sup> El problema va ser discutit en diverses assemblees, tant laiques com eclesiàstiques, fins que, després de molts anys i de successos dramàtics, va quedar tancat. Francesc Carreras i Candi i altres historiadors han caracteritzat aquest conflicte com una lluita oberta entre el món laic i el món eclesiàstic, però qualsevol reduccionisme acaba amb una simplificació dels fets que la documentació desmenteix, i una lectura atenta de les fonts dona una imatge més complexa: la ruptura social no discorria de manera vertical entre dos estaments, sinó horitzontalment entre determinats grups d'aquests dos mons suposadament tan separats. Evidentment, la

42. Josep Maria PONS GURI, «Constitucions conciliars tarraconenses (1229-1330)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 47 (1974), pàg. 65-128; 48 (1975), pàg. 241-363; SABATÉ, «L'Església secular catalana...», pàg. 775-779.

43. Arnold ESCH, «Überlieferungs-Chance und Überlieferungs-Zufall als methodische Probleme des Historikers», *Historische Zeitschrift*, 240 (1985), pàg. 529-570.

44. Així el subtítol d'un estudi de P. J. BASSEGODA MUSTÉ, *Huerto y viñedo de Barcelona: la guerra de los laudemios*, Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona, 1971. Sobre el tema l'obra fonamental continua sent: CARRERAS I CANDI, *Notes sobre los orígens de la enfiteusis...* Espero poder tractar del conflicte a fons conjuntament amb Pere Ortí en una publicació futura.

45. EHBRECHT, «Stadtkonflikte um 1300...».

46. ADB, CARESMAR, *Resumen de títulos...*, f. 1v (12 de novembre de 1307); Descripció dels successos: ACB, Índex Caresmar 1307, núm. 4, ACB, Índex Caresmar 1309, núm. 3; AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1G, ms. 14, *Llibre Vermell*, I, f. 40r. ADB, Registre Communium, I, 81v-82r; ADB, Quaestiones cum clero – Constitutiones.

baixada del lluïisme del senyor aloer, demanada pels senyors mitjans, afectava sobretot les institucions eclesiàstiques perquè eren els majors terratinents de la ciutat, però també anava en contra dels interessos d'alguns laics. Per això cal discutir l'opinió de Francesc Carreras i Candi, que veia una oposició marcada entre el clergat i la totalitat dels laics. Aquest autor opinava que les institucions eclesiàstiques eren els senyors de gairebé tot el territori de la ciutat i va deduir que el clergat, el qual va qualificar de *petits senyors territorials*, estava netament oposat a la comunitat unida dels habitants laics.<sup>47</sup> Però durant la guerra del lluïisme també van aparèixer divisions entre grups del patriciat urbà. Fa poc, Stephen Bensch s'ha preguntat si la curta revolta de Berenguer Oller, que va sacsejar la ciutat durant l'hivern de 1284, no podria haver tingut una de les seves causes en el conflicte pel lluïisme.<sup>48</sup> Durant els successos de 1304-1310, alguns ciutadans laics com ara el notari Ramon Dachs actuaren obertament a favor dels eclesiàstics,<sup>49</sup> i, d'altra banda –i més important encara–, els convents mendicants es vincularen directament a la causa del Consell: celebraren missa, ignorant d'aquesta manera l'interdicte pronunciat pel metropolità de Tarragona. Això causava, per la seva banda, un conflicte entre la facció de les institucions eclesiàstiques antigues –formada per la Catedral, les esglésies parroquials, els monestirs benedictins de Sant Pere de les Puelles i de Sant Pau, la casa de l'orde de Sant Joan com també de les canòniques de Santa Anna i Santa Eulàlia del Camp–<sup>50</sup> i la facció dels convents mendicants. Aquest conflicte va culminar amb l'excomunicació d'unes desenes de frares mendicants en el concili de Tarragona el febrer de 1308.<sup>51</sup> L'acusació del bisbe contra els frares és prou eloqüent: “*violantes inter-*

47. CARRERAS I CANDI, *Notes sobre los orígens...* El bisbe es queixava del terror exercit pels laics contra els clergues: *ACB*, Índex Caresmar 1307, núm. 4 (6 de febrer de 1308). Vegeu també la protesta del bisbe al papa Climent V de l'any 1306 que menciona els atacs violents contra els clergues: Sebastià PUIG I PUIG, *Episcopologio de la sede barcenonense. Apuntes para la historia de la iglesia de Barcelona y de sus preladados*, Barcelona, Biblioteca Balmes (Biblioteca històrica de la Biblioteca Balmes, Sèrie I, 1), 1929, pàg. 460-462, i la notícia dels “*multi et graves excessus*” d'alguns laics en una carta reial de 1304: *ACA*, Cancelleria, Cartes Reials Jaume II, núm. 2134.

48. Stephen P. BENSCH, *Barcelona and its Rulers, 1096-1291*, Cambridge, 1995, pàg. 342, [traducció catalana per la qual citarem d'ara en endavant: *Barcelona i els seus dirigents, 1096-1291*, Barcelona, 2000, pàg. 313-214; nota dels editors]. Sobre els successos relacionats amb Berenguer Oller: Philip WOLFF, «L'épisode de Berenguer Oller à Barcelone an 1285», *Anuario de Estudios Medievales*, 5 (1968), pàg. 209-222; Carme BATLLE I GALLART, «Aportacions a la història d'una revolta popular (Barcelona 1285)», *Estudis d'Història Medieval*, 2 (1979), pàg. 19-29. Sobre la història de les revoltes urbanes primerenques vegeu Knut SCHULZ, «Denn sie lieben die Freiheit so sehr...», dins *Kommunale Aufstände und Entstehung des europäischen Bürgertums im Hochmittelalter*, Darmstadt, 1992.

49. Nomenament com a notari del bisbe: *ADB*, Registre Communium, I (1303-1310), f. 4r (21 d'octubre de 1303); nota de pagament i paraules d'agraïment del bisbe pel suport durant el conflicte: *ADB*, Registre Communium, II (1311-1314), f. 28r, i IV (1325-1330), f. 1v-2r.

50. *AHCB*, 1G, ms. 14, *Llibre Vermell*, f. 43r (1304) i f. 175r i *AHCB*, perg. IV, s. núm., 28 d'octubre de 1310.

51. *ACB*, Caritat – sèrie 4, núm. 7; Heinrich FINKE, *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen und spanischen Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaumes II (1291-1327)*, Berlin, W. Rothschild, 1908, vol. II., pàg. 848-849. No foren, doncs, opinions herètiques la causa de l'excomunicació, com opinava Jill WEBSTER, «Unlocking Lost Archives. Medieval Catalan Franciscan Communities», *The Catholic*

*dictum predictum et discredentes ab unitate Barchinonae Ecclesie et personarum ecclesiasticarum civitatis eiusdem scissura fuit scisma fecerint in Ecclesia sancta Dei*.<sup>52</sup> I, significativament, van ser els consellers de Barcelona els qui van defensar els mendicants davant del bisbe.<sup>53</sup>

La vinculació de les cases mendicants amb els grups dirigents es remuntava als orígens del mateix municipi. Des de l'inici, el Consell va establir lligams personals i institucionals amb el convent dominicà de Santa Caterina. Significativament va ser el lloc de reunió dels consellers abans de la construcció d'un edifici municipal propi a la segona meitat del segle XIV. Els nous grups dirigents que dominaven el Consell es van unir als convents mendicants i van escollir els frares com els portadors de la seva memòria litúrgica. Manquen encara els estudis exhaustius necessaris, però tant la quantitat enorme de deixes testamentàries dels segles XIII al XV a favor dels franciscans i dominicans –i també dels carmelitans, dels ermitans de Sant Agustí i dels frares del sac– com el gran nombre de consellers sebolllits a les esglésies i cementiris dels mendicants, constitueixen dos testimonis prou expressius d'aquesta realitat. El llibre d'aniversaris del convent dominicà de Santa Caterina, per exemple, és una important prova de la vinculació horitzontal entre els grups dirigents i els predicadors: apareixen membres d'un gran nombre de les famílies que formaven el Consell.<sup>54</sup> Els convents mendicants es van convertir, així, en llocs de referència no tan sols espiritual sinó també social i, fins i tot, política, de molts consellers. Els seus germans entraven als convents com a frares, cosa que reforçava els lligams entre ambdues institucions. Constatada aquesta realitat, ja no és sorprenent que els mendicants optessin pel bàndol laic durant l'anomenada *guerra del lluïisme*.

Aquest lligam entre el municipi i els convents mendicants va ser un fenomen típic de l'Edat Mitjana europea i s'inclou dins del marc més ample de les relacions estretes entre la ciutat en general i els mendicants –unes relacions tan fortes, que Jacques le Goff va arribar a proposar que l'existència de convents mendicants dins d'una població fos reconeguda com un paràmetre general per definir la ciutat medieval.<sup>55</sup> Ara bé, aquests convents no van ser les primeres ins-

*Historical Review*, 66 (1980), pàg. 537-550, especialment pàg. 543. Altres casos d'excomunicació de mendicants pel bisbe: BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 162-163.

52. ADB, Registre Communium, I (1303-1311), f. 76r-78r. Sobre els conflictes entre els mendicants i el clergat a la Catalunya medieval vegeu els casos anomenats a JILL WEBSTER, *Per Déu o per diners: els mendicants i el clergat al País Valencià*, Barcelona (Recerca i pensament, 6), 1998, pàg. 111-121.

53. ADB, Registre Communium, I (1303-1311), f. 65; sembla perdut, però es menciona en l'Índex del Registrum Communium, f. 9, f. 76v-78r i f. 119r.

54. Lesmes ALCALDE, «El Liber Anniversariorum del antiguo convento de Santa...». En comparació sobre els franciscans: Josep BAUCELLS I REIG, «Documentación franciscana en el Archivo Capitular de Barcelona...»; JILL R. WEBSTER, «Dos siglos de franciscanismo en Cataluña...», pàg. 25-26, 372-374.

55. Jacques LE GOFF, «Apostolat mendiant et fait urbain dans la France médiévale: L'implantation des ordres mendiants. Programme - questionnaire pour une enquête», *Annales ESC*, 23 (1968), pàg. 335-348; Jacques LE GOFF, «Ordres mendiants et urbanisation dans la France médiévale. État de l'enquête», *Annales ESC*, 25 (1970), pàg. 924-946. Cfr. les contribucions dins Dieter BERG (dir.), *Bettelorden und Stadt. Bettelorden und städtisches Leben im Mittelalter und in der Neuzeit*, Werl (Saxonia Franciscana. Beiträge zur Geschichte der sächsischen Ordensprovinz, 1), 1992; *Ordini religiosi e società politica in Italia e Germania (secc. XIV-XV)*

titucions eclesiàstiques relacionades amb el món urbà al marge de les esglésies parroquials, un fet força menyspreat per la recerca històrica. A Barcelona les primeres foren tant les cases benedictines com les dels canonges regulars de Sant Agustí, sense oblidar les cases dels ordes militars. Això vol dir almenys sis institucions, sense comptar els hospitals i les esglésies parroquials. Totes aquestes cases també mantingueren relacions amb els grups dirigents, malgrat que, vist a llarg termini, no van poder mantenir les relacions que acabaren per establir els mendicants amb el Consell. Però justament per aquesta raó, pot ser molt útil seguir les relacions canviants entre el Consell i aquestes cases religioses antigues. En aquest sentit, voldria presentar una petita mostra de les institucions esmentades: la que formen els dos monestirs de canonges regulars de Sant Agustí de la ciutat de Barcelona, és a dir, les cases de Santa Anna i de Santa Eulàlia del Camp.

Els dos monestirs van ser fundats durant la primera meitat del segle XII. La casa de Santa Anna va ser creada com una dependència del capítol catedralici de Jerusalem als voltants de 1145, mentre que la de Santa Eulàlia fou la successora d'una confraria religiosa instituïda pel bisbe Oleguer de Barcelona.<sup>56</sup> Ambdues cases s'unificaren l'any 1423 i seguiren un destí conjunt fins a la secularització del segle XIX. Actualment, la documentació dels dos monestirs està guardada a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, formada per uns milers de pergamins, un fons completíssim i interessantíssim que va ser estudiat a fons per a la redacció d'un estudi dedicat als canonges i la ciutat de Barcelona.<sup>57</sup> Volem remarcar aquí només dos aspectes de la història d'aquests canonges que van conviure amb la ciutat i van contribuir a formar-la durant tota la Baixa Edat Mitjana i més enllà: d'una banda, la seva importància en el sentit urbanístic; d'una altra, les seves relacions amb els grups dirigents.

Les canòniques van contribuir al creixement físic de la ciutat mitjançant la construcció de cases i de carrers sencers en els solars que tenien en franc alou. evidentment, també motivats pels seus propis interessos econòmics. La zona al voltant de l'anomenada *villa de Santa Eulalia* al nord-est de la ciutat va ser urbanitzada en part per la casa de Santa Eulàlia. Més important encara fou l'activitat del priorat de Santa Anna. En una gran àrea al nord-oest de la *civitas* romana es van construir cases i carrers per iniciativa dels canonges del Sant Sepulcre. Es pot seguir amb gran detall com van créixer aquests barris des del segle XII al XIV mitjançant contractes d'emfiteusi amb l'obligació de construir-hi edificis. En aquest sentit urbanístic, els canonges –com altres institucions antigues, com ara Sant Pau del Camp i Sant Pere de les Puelles– van tenir una importància més gran per a la ciutat que les noves fundacions dels convents mendicants.<sup>58</sup>

El segon punt que cal remarcar és la vinculació de les canòniques amb els grups dirigents laics durant els segles XII i XIII. El cas dels canonges regulars de-

– *Orden, Politik und Gesellschaft in Deutschland und Italien im 14. und 15. Jahrhundert*, Atti della XL Settimana dell'Istituto storico italo-germanico, a cura de Giorgio CHITTOLINI i Kaspar ELM, Bologna 2001 (en premsa).

56. José RIUS SERRA, «La confraria de Santa Eulàlia del Camp», *Estudis Franciscans*, 38 (1926), pàg. 174-186; JASPert, *Stift und Stadt...*, pàg. 95-100.

57. JASPert, *Stift und Stadt...*

58. Aquest procés se segueix amb deteniment a JASPert, *Stift und Stadt...*, pàg. 285-330.

mostra com els canvis de poder, el descens d'algunes famílies o grups i la pujada d'altres queden reflectits a les institucions eclesiàstiques, ja que, per exemple, els nous grups socials que anaven conformant-se tendien a buscar nous centres devocionals. Aquesta vinculació es pot observar en el cas dels canonges regulars mitjançant un estudi prosopogràfic i comparatiu entre els membres dels monestirs o dels seus mecenes i els antics prohoms o primers consellers de la ciutat. Així, es poden observar variacions entre els dos monestirs respecte a la intensitat dels contactes amb els grups dirigents.

L'època d'esplendor de la casa de Santa Eulàlia va ser la segona meitat del segle XII i els inicis del segle XIII, quan els prohoms, però també molts nous habitants de Barcelona originaris del Vallès, la fomentaren liberalment. Això s'explica fàcilment si tenim en compte el context de la seva fundació: com una institució eclesiàstica sorgida d'una confraria semireligiosa, els vincles entre el món laic i els canonges van ser forts des del començament. Cal tenir en compte que algunes confraries medievals foren en cert sentit prefiguracions de les institucions representatives del municipi, com han demostrat estudis prosopogràfics dels membres d'ambdues institucions.<sup>59</sup> En el cas de Santa Eulàlia, l'activitat dels confreres es va canalitzar vers l'obra caritativa a l'hospital de Santa Eulàlia, fundat pels confreres Berenguer de Canet i Gil Sastre l'any 1210, i la confraria va perdre importància com a institució en el transcurs del segle XIII.<sup>60</sup> Però tota una

59. Demostrat en el cas de Colònia: Hermann JAKOBS, «Bruderschaft und Gemeinde: Köln im 12. Jahrhundert», dins Berent SCHWINEKÖPER (dir.), *Gilden und Zünfte. Kaufmännische und gewerbliche Genossenschaften im frühen und hohen Mittelalter*, Sigmaringen (Vorträge und Forschungen, 29), 1985, pàg. 281-311. Sobre les confraries catalanes vegeu Manuel DE BOFARULL Y DE SARTORIO, *Gremios y cofradías de la antigua Corona de Aragón*, Barcelona (Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón, 40-41), 1876 (encara manca investigar el fonament religiós de les institucions aquí tractades); Josep Maria MARQUÈS PLANAGUMÀ, «Confraries medievals del bisbat de Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), pàg. 335-377; Manuel RIU RIU, «Confraries medievals», dins *I Congrés d'Història de l'Església Catalana*, Barcelona, 1993, vol. I, pàg. 215-231; Joan F. CABESTANY I FORT, «Confraries i gremis a Barcelona, segles XIII a XVI», *Finestrelles*, 2 (1990), pàg. 141-145; Nikolas JASPERT, «La 'confraternitas'», dins J. M. SALRACH I MAREÈS (dir.), *La formació de la societat feudal, segles VI-XII*, Barcelona (Història, política, societat i cultura dels Països Catalans, 2), 1998, pàg. 288-289. Sobre les confraries medievals en general vegeu, amb les referències bibliogràfiques allí contingudes, Gilles G. MEERSSEMAN, *Ordo Fraternalitatis. Confraternite e pietà dei laici nel medioevo*, Roma (Italia Sacra, 24-26), 1977, 3 vol.; *Le Mouvement confraternel au Moyen Âge: France, Italie, Suisse*, Roma (Collection de l'École française de Rome, 97), 1987; *Cofradías, gremios y solidaridades en la Europa medieval. 19ª Semana de Estudios Medievales, Estella, 20 a 24 de julio de 1992*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1993; Thomas FRANK, «Tendenze della recente ricerca tedesca sulle confraternite», dins *Confraternite, Chiesa e società. Aspetti e problemi dell'associazionismo laicale europeo in età moderna e contemporanea*, a cura de Liana Bertoldi Lenoci, Bari (Biblioteca della ricerca. Puglia storica, 5), 1995, pàg. 305-322; Miri RUBIN, «Fraternalities and Lay Piety in The Later Middle Ages», dins *Einungen und Bruderschaften in der spätmittelalterlichen Stadt*, a cura de Peter Johanek, Köln (Städteforschung, A-32), 1993, pàg. 185-198.
60. JASPERT, *Stift und Stadt...*, pàg. 101-107. Però no va perdre mai el seu caràcter d'institució religiosa. Sobre aquest lligam vegeu en general Ulrich KNEFELKAMP, «Das städtische Spital als Ort der Frömmigkeit», dins *Stadt und Frömmigkeit. Colloquium zum 70. Geburtstag von Gerd Zimmermann (11.-13. November 1994 in Bamberg)*, a cura d'Ulrich Knefelkamp (Europäische Hochschulschriften, 3/497), Bamberg, 1995, pàg. 53-78.

sèrie d'altres confraries van persistir en la Ciutat Comtal formant un nivell corporatiu heterogeni entre el clergat i el laïcat, amb institucions d'un caràcter més econòmic, social o caritatiu, però sempre amb uns fonaments religiosos marcats pel ritual, la solidaritat, la memòria litúrgica, l'exclusivisme i l'obligació voluntària del grup. Possiblement, l'orientació de la confraria de Santa Eulàlia vers l'obra caritativa va ser una raó per a la desvinculació gradual del priorat dels grups dirigents. Però més importants van ser, sens dubte, els canvis dins d'aquests mateixos grups. Gràcies als recents estudis de José Enrique Ruiz Doménech, Stephen Bensch<sup>61</sup> i altres sabem que als voltants de l'any 1220 noves famílies van accedir a les cúpules de poder de la Ciutat Comtal, i aquests nous dirigents es van orientar vers altres institucions eclesiàstiques.

La pujada del priorat de Santa Anna coincidí amb la presa de poder de les noves famílies i grups socials. Són els nou-rics, membres de famílies vinculades a la cort com ara els Plegamans, Lacera, Grony, Cervera i d'altres, els que s'uneixen a la casa mitjançant la confraternitat o els que funden aniversaris i capelles a l'església de Santa Anna. Els decennis de 1220 fins a 1280 van ser l'època d'espplendor del priorat del Sant Sepulcre. Molts dels fomentadors figuraven entre els primers consellers coneguts, i alguns dels seus parents entraren al priorat com a frares. Però com passava al priorat de Santa Eulàlia, també la casa de Santa Anna va començar a perdre el contacte amb les cúpules del poder municipal, perquè la pujada de noves famílies i l'arribada dels mendicants feien que els convents ocupessin el lloc social que abans havien mantingut les canòniques. Encara, durant el segle XIV, es troben alguns membres del municipi entre els mecenes i els parents dels frares. Però, la posició del monestir anà empitjorant sensiblement, un procés que cal relacionar directament amb els canvis substancials del paisatge religiós i social de la ciutat, com deixava patent la guerra del lluíisme.

Durant aquesta disputa, el priorat de Santa Anna no tan sols va formar part de la facció enfrontada amb el Consell, sinó fins i tot va ser una de les dues institucions eclesiàstiques que van originar el conflicte.<sup>62</sup> L'any 1304, el prior Pere Gombau es va negar a confirmar la venda d'un tros de terra, alou de Santa Anna, perquè, segons ell, no donava un percentatge adequat del lluíisme. Els consellers van considerar el comportament del prior prou provocatiu per buscar el conflicte obert amb les institucions eclesiàstiques: sembla que van garantir el suport financer a Guillem de Pera, l'emfiteuta enfrontat amb el priorat, per si de cas s'arribava a un judici, tal com van fer per un segon emfiteuta del priorat uns anys més tard.<sup>63</sup> Gràcies a aquestes garanties, els emfiteutes es van arriscar a ignorar la negativa del senyor aloer. La guerra del lluíisme havia començat. Sens dubte, el paper que havia tingut el priorat de Santa Anna va contribuir a minar la seva acceptació per part d'alguns consellers.

61. José E. RUIZ-DOMÉNECH, *La sociedad barcelonesa en los siglos XI y XII*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1973, [tesi doctoral]; RUIZ-DOMÉNECH, «La ciudad de Barcelona durante la Edad Media. De los orígenes a la formación de un sistema urbano», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat*, 18 (1980), pàg. 69-97; Stephen P. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents...*

62. L'altra era la Seu: ADB, CARESMAR, *Resumen de títulos...*, f. 1v.

63. ADB-SA, carp. 26, núm. 34; núm. 33; carp. 33, núm. 10.

En aquest, com en altres conflictes entre el Consell i l'Església, les negociacions les va dur a terme el bisbe en nom de les institucions eclesiàstiques, que es reunien regularment per consensuar la seva postura, o, com queda formulat en un dels *registres communium* de l'Arxiu Diocesà, "*pro defensione ecclesiasticarum libertatum*".<sup>64</sup> Conseqüentment, no disposem de gaires notícies de relacions directes entre les cases de canonges regulars i el Consell durant aquest període. Això va canviar a finals del segle XIV. En el transcurs del segle, el Consell va aconseguir ampliar el seu radi d'acció i va adquirir funcions de control i domini sobre molts camps de la vida pública. Les institucions eclesiàstiques no en foren una excepció.<sup>65</sup> El fonament religiós del bé comú fou un argument per prendre possessió de drets i responsabilitats originàriament pertanyents a l'Església. El Consell va adquirir influència en els camps de l'educació,<sup>66</sup> la caritat,<sup>67</sup> i, fins i tot, en el mateix camp eclesiàstic. Va vigilar el funcionament correcte de les cases religioses urbanes, i va intentar adquirir influència directa sobre l'elecció dels respectius priors, abats, prioros i abadesses. Els registres de Lletres closes de l'Arxiu Històric de la Ciutat donen una imatge reveladora d'aquestes iniciatives i mostren clarament els objectius que perseguien els consellers<sup>68</sup>. Cada vegada que el cap d'una casa religiosa moria –ja fos del monestir de la Mercè o de Jonqueres, de les dones de Sant Pere de les Puelles, de la mateixa catedral, de l'església parroquial de Santa Maria del Pi o del monestir benedictí de Sant Pau del Camp– els consellers sempre estaven a punt per proposar o avalar el nom d'un successor.<sup>69</sup> També les disputes entre els religiosos o les religioses foren raó per què els consellers intervinguessin en els afers de les cases.<sup>70</sup> El

64. ADB, Registre Communium, LII (1411-18), f. 77r-77v (9 de juny de 1413). També: "*pro negociis clericorum tractandum*": ADB, Registre Communium, XXXXVIII (1399-1401), f. 3r (23 d'octubre de 1399). Cfr. BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. II, pàg. 161: "...nomine totius cleri civitatis".
65. BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 70-75, 144-146.
66. Sobre el domini de l'Església en el camp de l'educació: Antonio DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I. Preliminares (1289-1451)*, Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras (Universidad de Barcelona), 1971, amb gran nombre de notes documentals.
67. BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. V, pàg. 37-43; Uta LINDGREN, *Bedürftigkeit, Armut, Not...*
68. AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 1 (1581-1583), 2 (1583-1593) i 3 (1433). Una lectura de tota la sèrie permetria ampliar els resultats a la resta del segle XV.
69. AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 2, f. 50v-51r (1585) i 3, f. 45v-46r (1433), sobre el bisbe de Barcelona; *Lletres closes*, 2, f. 68v-69r (1588), sobre Santa Maria del Pi; *Lletres closes*, 2, f. 122v (1592), sobre Sant Pau del Camp (1592); *Lletres closes*, 2, f. 127v (1592), sobre els mercedaris; *Lletres closes*, 2, f. 124v (1592), sobre Sant Pere de les Puelles; *Lletres closes*, 3, f. 44r (1433), sobre Jonqueres. No hem considerat els intents d'influir en la vida monàstica de les cases del territori o dels voltants de Barcelona com ara Santa Maria de Badalona, Santa Maria de Montserrat, Sant Cugat del Vallès i Santa Maria de Pedralbes, malgrat les notícies contingudes en els registres.
70. Vegeu l'activitat del Consell durant els 'escàndols' en la casa dels franciscans: AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 1, f. 75v-77r, 88r-88v, 92r-93v, etc.; Jill WEBSTER, «Fra Francesc Eiximenis i Fra Tomàs Alsina com a pacificadors de brogits e escàndols al convent de Barcelona a l'any 1382», *Estudis Franciscans*, 84 (1983), pàg. 340-350. Per als predicadors l'any 1383: AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 1, f. 185v-186r. Durant un conflicte en el monestir de Sant Pere de les Puelles l'any 1433: AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 3, f. 30r-31r i 33r-v.



mateix procediment es pot observar en el cas dels canonges regulars, com demostren els esdeveniments ocorreguts després de la mort del prior Berenguer de Bigues el 1387.

Immediatament després de la mort d'aquest prior, el capítol va elegir el canonge Berenguer de Ribalta com el successor del difunt, però un confrare, Francesc de Talamanca, va usurpar la casa durant l'absència del prior escollit. Tot seguit, el Consell de Cent va prendre la iniciativa i va dirigir cartes de protesta al rei i al papa en què demanava la restitució del priorat a Berenguer de Ribalta.<sup>71</sup> Els consellers argumentaven que el municipi tenia la responsabilitat de vigilar el funcionament i la pau interior de les cases religioses de la ciutat. Berenguer de Ribalta era caracteritzat com un clergue honrat que s'havia distingit repetidament com a predicador. Però els consellers també donaven una altra raó per a la seva adhesió a Berenguer: en totes les cartes es remarcava que Berenguer de Ribalta era natural de la ciutat de Barcelona. Efectivament, el canonge era germà d'un conseller i pertanyia a una família vinculada des de feia temps al Consell.<sup>72</sup> Com en altres ciutats de la Baixa Edat Mitjana, el Consell de Cent barceloní procurava situar clergues locals de les pròpies files al cap de les institucions religioses, per barrar d'aquesta manera el pas als clergues forasters. En casos extrems aquesta influència arribava fins al control institucionalitzat, és a dir, a la protecció o al patronat oficial del Consell sobre una església o un monestir. A finals del segle XV, el Consell ja havia aconseguit –o almenys així ho afirmava– una posició de protectorat sobre la totalitat de les cases monàstiques urbanes.<sup>73</sup> Aquest domini sobre els monestirs, convents i esglésies fou d'interès natural per al municipi medieval, ja que no només li donava la possibilitat d'influir directament en la distribució de les canòniques lucratives sinó que, a més, li facilitava la defensa de les posicions comunals en cas de conflicte amb els interessos eclesiàstics.<sup>74</sup>

En el cas dels canonges regulars de Barcelona, el Consell va tardar a arribar tan lluny, perquè fins a la unió dels dos monestirs no va aconseguir el dret de no-

71. AHCB, 1B-VI, *Lletres closes*, 2 (1383-1393), f. 70v-71r, 99v-100r, 106r-v i 117r-v.

72. Joan Francesc BOSCA, *Memorial històric*, edició a cura de Jaume Sobrequès Callicó, Barcelona, Associació de Bibliòfils de Barcelona, 1977, pàg. 72-73, i JASPERT, *Stift und Stadt...*, pàg. 485.

73. Un buidatge exhaustiu de la sèrie *Lletres closes* (1B-VI), de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona permetria seguir aquest procés amb tot detall. De moment vegeu les notícies del segle XV a les *Rúbriques de Bruniquer* a propòsit del protectorat dels consellers sobre el monestir de Pedralbes (BRUNIKUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 71, 75, 76, 77 i 146), de Jonqueres (pàg. 75), de Sant Pere de les Puelles (pàg. 76), de les penedides de Santa Magdalena (pàg. 71), del reclusatge de Santa Margarida (pàg. 76 i 78), dels franciscans (pàg. 77), dels mercedaris (pàg. 79), i de Valldonzella (pàg. 80). Vegeu el cas de Girona de l'any 1451, on el Consell intentava influir el capítol general de l'orde del Carme perquè escollissin com a prior de la casa gironina un candidat del seu gust: Jill R. WEBSTER, *Carmel in medieval...*, pàg. 119-120. BRUNIKUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 77 (1467): "ordinació que los consellers degan anar a tots los monastirs de monjas per exortarlas a que viscan honestament". Al·legació de l'any 1478 que els consellers eren "els protectors dels monastirs": BRUNIKUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 78.

74. Vegeu com a exemples els casos alemanys d'Augsburg: Rudolf KIESSLING, *Bürgerliche Gesellschaft und Kirche in Augsburg im Spätmittelalter. Ein Beitrag zur Strukturanalyse der oberdeutschen Reichsstadt*, Augsburg (Abhandlungen zur Geschichte der Stadt Augsburg, 19), 1971; Colònia: H. JOHAG, *Die Beziehungen zwischen Klerus und Bürgertum in Köln zwischen 1250 und 1350*, Bonn (Rheinisches Archiv, 103), 1977; i Esslingen: T. M. SCHRÖDER, *Das Kir-*

minació dels priors, ni de Santa Anna ni de Santa Eulàlia del Camp. Tampoc no va aconseguir ni el control de les finances de les cases ni el dret de patronatge dels altars com ho feia sobre altres institucions eclesiàstiques.<sup>75</sup> Potser per això els consellers es van esforçar a dissoldre almenys una de les dues cases. Després de l'intent infructuós d'unir el priorat de Santa Anna amb l'església parroquial de Santa Maria del Pi,<sup>76</sup> van aconseguir el seu propòsit el 1423: després d'unes iniciatives enèrgiques dels consellers davant del rei,<sup>77</sup> es va decretar la unió d'ambdues canòniques a favor d'una institució molt vinculada, per no dir subordinada, al Consell: la casa del segon orde de Sant Domènec, és a dir, el monestir barceloní de les dominicanes.<sup>78</sup> Des de la fundació del monestir els consellers havien intercedit al seu favor i van aconseguir un primer desplaçament a la zona del Raval.<sup>79</sup> Ara, argumentant que el monestir semblava més una presó que una casa religiosa feren que els canonges de Santa Eulàlia del Camp cedissin a les monges els seus edificis.<sup>80</sup> Així, els forts lligams que unien el municipi i algunes institucions eclesiàstiques provocaren també la desfeta d'altres.

Tan sols en el transcurs de la fusió de les dues comunitats, el Consell va poder adquirir influència sobre les canòniques barcelonines. L'any 1420, les tres parts involucrades –els canonges d'ambdues cases i les dominicanes– van cridar al municipi per ordenar les modalitats del canvi.<sup>81</sup> Els consellers van determinar la pensió anual que pertocava al prior de Santa Eulàlia del Camp, ja que ell havia d'abandonar el seu càrrec per facilitar la unió de les cases. Fins i tot dues dècades després van controlar que es paguessin les quantitats establertes.<sup>82</sup> A partir d'aquell moment, el Consell va controlar cada vegada més clarament la vida religiosa dels canonges i les condicions generals del priorat de Santa Anna.<sup>83</sup> Només

*chenregiment der Reichsstadt Esslingen. Grundlagen-Geschichte-Organisation*, Eßlingen (Eßlinger Studien, 8), 1987; vegeu també HEITZENRÖDER, *Reichsstädte und Kirche in der Wetterau*, pàg. 160-255; Guy P. MARCHAL, «Das Stadtstift. Einige Überlegungen zu einem kirchengeschichtlichen Aspekt der vergleichenden Städteforschung», *Zeitschrift für historische Forschung*, 9 (1982), pàg. 461-473.

75. Vegeu els exemples a BRUNIQUEL, *Rubriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 193-211.

76. ACA, Cancelleria, reg. 2387, f. 63r-63v (29-11-1414).

77. ACA, Cancelleria, reg. 2391, f. 103r-103v. Els consellers argumentaven que “*perço que la ciutat fos millor servida quant lo bisbe de Barchinona no y fos*”.

78. Confirmació de la unió pel papa Martí V: APSM (Arxiu Parroquial de Santa Maria del Mar), Pergamins Santa Anna, núm. 15007 (1421). Ordre d'Alfons el Magnànim de vigilar i garantir el trasllat: ACA, Cancelleria, reg. 2674, f. 68v-69r (1423; indicació amable de Roser Salicrú). Sobre el paper decisiu de la reina Maria de Castella pel pla d'unir les dues cases vegeu JASPERT, *Stift und Stadt...*, pàg. 362-365.

79. Correspondència amb Pere III el Cerimoniós a propòsit del trasllat: AAM (Arxiu de l'Abadia de Montserrat), Pergamins Reials (998-1405) s. núm. (1371). «Crònica del Racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)», *Recull de Documents i Estudis*, 1 (1921), pàg. 113-192, núm. 16, 44 i 105.

80. ACA, Cancelleria, Cartes Reials Alfons IV, caixa 8, núm. 957 (1418): “*es reputat mes carcere que monastir*”.

81. BRUNIQUEL, *Rubriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 74 (11 de desembre de 1420).

82. AHCB, 1C-XVIII, *Eclesiàstics. Inquisició*, 2, Santa Anna, s. núm (13 de març de 1436): acord amb l'antic prior Ramon de Casanova.

83. Sentència: AHCB, 1C-XVIII, *Eclesiàstics. Inquisició*, 2, Santa Anna, s. núm. (1435). Intervenció en un conflicte sobre la reforma de la casa: BRUNIQUEL, *Rubriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 76 (25 de setembre de 1444).

aquesta vinculació pot explicar les activitats dels consellers a finals del segle xv. Quan els hospitalers van intentar usurpar la casa, argumentant que l'orde del Sant Sepulcre havia estat abolida per manament apostòlic, el municipi es va posar decididament a favor dels canonges. Va escriure cartes al rei posant-se en contra dels hospitalers i van contribuir d'aquesta manera a salvar l'existència d'una institució que des de l'inici havia estat directament vinculada a la Ciutat Comtal.<sup>84</sup> Els antics enemics es van convertir així en els tardans salvadors dels canonges barcelonins.

El breu repàs de les relacions entre canonges i consellers no es més que un exemple –i segurament ni el més important ni el més interessant– de les múltiples formes de contacte i interdependència entre les esferes laica i eclesiàstica a la Barcelona medieval. Seria de gran importància afegir estudis monogràfics de totes les cases de religiosos i religioses. No oblidem que el clergat representava un percentatge gens negligible de la població urbana i un factor econòmic de primera magnitud.<sup>85</sup> Voldria remarcar sobretot tres tasques importants pendents: en primer lloc, la d'investigar a fons els mendicants barcelonins i la seva vinculació espiritual, econòmica, política i personal amb el municipi, feina difícil a causa de la dispersió de la documentació; en segon lloc, la d'apropar-se al món semireligiós de les beguines i de les confraries medievals de la ciutat; i, finalment, la d'explotar a fons l'enorme riquesa de l'arxiu de la catedral per estudiar l'església de Santa Eulàlia i de la Santa Creu com una institució eclesiàstica urbana. Al contrari de moltes ciutats medievals alemanyes, on els bisbes van ser forçats a abandonar la ciutat i a residir fora d'ella, els bisbes i el capítol de Barcelona van mantenir la seva presència a la Ciutat Comtal, on van generar una documentació fabulosa.

Alguns estudis recents ja han marcat la pauta,<sup>86</sup> però encara manquen els mínims per poder disposar d'una visió general de les relacions entre la catedral i la ciutat i, més concretament, entre la catedral i el Consell. Això esdevindria una peça essencial en el mosaic d'estudis sobre les institucions eclesiàstiques barcelonines. Però es podria anar més lluny encara si s'abordés la redacció d'una història religiosa de la ciutat i el seu municipi que tingués en compte l'autoconcepció del Consell, la iconografia del poder, els símbols, els rituals i les devocions del municipi com també la seva postura vers el sacre i la religió. Aquesta història no hauria de ser només un estudi de les institucions eclesiàstiques de la

84. BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. III, pàg. 81.

85. Encara no existeixen nombres fiables. Hieronymus Müntzer indica que girava al voltant dels 2000: "*Credo plusquam 2000 clerorum utriusque sexus eam incolere*" (PFANDL, «Itinerarium Hispanicum...», pàg. 7). Sobre la importància econòmica dels eclesiàstics vegeu JASPERS, *Stift und Stadt...*, pàg. 161-232 i 341-344; Cristina BORAU i MORELL, «El sistema beneficial en la Barcelona del segle XIV. La conjunció de religiositat, l'economia i l'art», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pàg. 709-728.

86. Com els treballs de Gaspar Feliu, Tomàs López i últimament de Josep Baucells i Reig: Gaspar FELIU i MONTFORT, «Els inicis del domini territorial de la Seu de Barcelona», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 14 (1977), pàg. 45-63; Tomás LÓPEZ PIZCUETA, *La Pia Almoina de Barcelona, 1161-1350: estudi d'un patrimoni eclesiàstic català baixmedieval*, Barcelona, Fundació Noguera (Estudis, 16), 1999. Desconec la prometedora tesi doctoral –encara sense publicar– de Josep BAUCELLS i REIG, *Vida i pràctica religiosa en el obispado de Barcelona des 1229 al 1344*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999.

Ciutat Comtal, sinó una història de tota la ciutat de Barcelona basada en el coneixement del fort lligam entre el que és secular i el que és eclesiàstic i religiós en la societat medieval, una història que faci ús de les possibilitats que la història eclesiàstica comporta per a la història urbana d'àmbit general. Sens dubte, l'exercici aportaria uns resultats i unes perspectives reveladors. Però encara sense arribar tan lluny resta la tasca d'enfocar la història eclesiàstica i religiosa de la ciutat d'una manera més comprensiva, no en el sentit d'una comprensió aprovatòria, sinó amb l'objectiu d'incorporar el món religiós a la recerca científica sobre la ciutat i posar-lo al servei dels historiadors. Només incloent el món religiós i devocional s'arribarà a tenir una visió comprensiva del Consell de Cent de Barcelona.